

Voorwoord

Ze vragen of wij wel gegeten hebben, of onze jassen warm genoeg zijn, hebben kusjes voor op zere plekjes, geven zusjes poppen, broertjes krijgen een trein. Ze zeggen: ‘Zul je niet met vreemde mannen mee-gaan? En wees wel voor het donker thuis.’ Weten hoe je vlekken uit een blouse krijgt, en je kralen aan een draadje rijgt. Ze weten waar de sla goedkoper is, en wat er goed is aan een kerk, en wat mis. Ze zitten aan je bed als je de bof hebt, zeggen: ‘Schat, je vader had

dat ook.' Ze huilen als filmsterren doodgaan en bij het Wilhelmus van Nassouwe, als iemand zo dom over vluchtelingen praat en als je op een zomerdag gaat trouwen. Ze weten wat het wordt als je zwanger bent, en wat je in die toestand beter niet kunt doen. Voor hen word je nooit ouder dan een jaar of elf, ze houden meer van jou dan van zichzelf. Zeggen: 'Let maar op mijn woorden, je zult nog aan me denken als ik er niet meer ben.' Moeders.

*Zul je voorzichtig zijn
me bellen
als je er bent
laat me weten
wat ze zeggen
ook
als het erg is
niet vergeten
wat we hebben afgesproken
over nooit meer
zul je opstaan
de straat opgaan
je laten horen
lieve jongen
wil je dat
niet vergeten?*

Mama

Mijn vader heette Lieverd, mijn moeder Schat. Pa was typograaf, ma huisvrouw. Het moet zo gegaan zijn: Lieverd en Schat kwamen op 6 juli 1944 om kwart over tien 's avonds op mijn idee, nadat ze met z'n tweetjes verstoep in de bezemkast op Radio Oranje gehoord hadden dat geallieerde troepen in Normandië waren geland. 'Lieverd,' zei Schat, 'steek de waxinelichtjes in de slaapkamer maar vast aan.' Schat ging eerst nog in de teil, waarna ze het water voor Lieverd

bewaarde. Even later lagen ze onder het geronk van bommenwerpers en achter met pakpapier afgeplakte ramen hand in hand, in hun blootje, op hun twijfelaar. ‘Schat.’ ‘Ja.’ ‘Wil je op je buik of op je rug?’ ‘Op mijn rug Lieverd.’ ‘Kussentje onder de bibs? Lig je zo lekker?’ ‘Lieverd?’ ‘Hmmm.’ ‘Het plafond... moet gewit.’

Negen maanden later werd ik geboren. 14 maart 1945. Tien pond krijsend vlees. Een suikerbietenkoolraapkind. Geboren uit klei en vertrouwen. Met blijdschap werd er kennisgegeven, ons bevrijdingskind heet Herre, Herre van Veen. Ik werd niet in de Sahel of op Nova Zembla, maar in ons gezellige kopjeskoffieland geboren. Ik was een bofkont. Ben van na de oorlog en hoop dat dat zo blijft. Soms, soms droom ik nog van papa en mama, hun handen over die van mij. Hoor ik ze weer vragen: ‘En wie is onze kleine prins?’ ‘Ik, mama, ik.’

De plek waaruit ik ooit geperst werd heb ik daarna nooit meer gezien. Mijn moeder hield die driehoek zorgvuldig verborgen in opmerkelijk grote, loszittende onderbroeken. Ook de borsten waaruit ik dronk, heb ik nadat ik ze leeggezogen had nooit meer dan in maat theemuts vleeskleurige bustehouders gezien. Met haar gezicht, schouders, armen, handen, benen, voeten hebben wij, mijn twee zusjes en ik, het moeten doen.

Mama was een kleine vrouw. Overal zacht. Ze had donkerblond, halflang, krullend haar, korenblauwe ogen die stralen konden, maar ook zwart als antraciet konden zijn. Een mond die mooi kon lachen, vertellen en op slot kon als een oester. Kleine stevige handen. Je kon haar nooit beduvelen. Overal had ze ogen. Maar in alle ogen die ze had, zat altijd een lichtje.

Ze hield van gezelligheid, een huis aan kant, van haar drie kinderen en haar man. Ze mocht graag praten over toen en toen en hoe en dan. Ze hield van lezen, kruiswoordpuzzels, spelletjes en breien. Van zangers zoals Bing Crosby, Nat King Cole, Vera Lynn. Ze zette de stofzuiger af als Édith Piaf op de radio over haar grandioze verdriet zong, het lot vertolkte van de marginalen, de pooiers en de hoeren. Wij moesten dan zo stil zijn als sneeuw. Moeder was vaak ziek, droevig, zorgelijk, soms vrolijk, uitgelaten. Maar hoe ze ook was, het was onvoorspelbaar.

Mama, die zo geleden had in de Hongerwinter, proefde ik voor het eerst op die maartse dag in 1945 om een uur of vier in de morgen. De oorlog was nog niet afgelopen, maar vrolijkheid en vreugde lagen in het verschiet. De Nederlandse vlag lag weggemoffeld onder lakens en kussenslopen in de linnenkast, ge-

streken, klaar en wel om uitgestoken te kunnen worden.

Ze was de dochter van een sigarenmaker, zoetwatervisser en driebandenbiljartkampioen en een naaister. Een kleine, mollige, ernstige, grappige vrouw. Zouden er in haar tijd Olympische Spelen geweest zijn voor stofzuigen, knopen aanzetten, breien of dubbeltjes omkeren, dan zou zij drievoudig Olympisch kampioene zijn geweest. Een nuchtere, praktische vrouw. Ik vroeg haar op haar tachtigste verjaardag: ‘Mama, wat denkt u? Wat komt er na de dood?’ ‘Na de dood, lieverd? De rekeningen.’

Voor de boter op de boterham, de honing uit de pot, voor de aai over je bol, jouw handen in de hare had mama zachte handen. Voor het schrobben van de vloer, het dichtslaan van de deur, het wringen van de was en de mattenklopper had ze harde handen. Voor het openmaken van die brief, dat ene telefoongesprek, de driftbuien van vader, de woorden uit de oorlog had ze trillende handen. Voor het stoppen van de sokken, het strijken van de hemden, het breien van je zwembroek, voor het vuiltje in je oog had ze praktische handen. Voor je billen en je wangen had ze mamahanden en voor de reis naar haar moeder had ze roerloze handen.

Ik leerde van haar hoe een plankje te lezen. Aap, noot, Mies en veters strikken, met twee woorden spreken, handen wassen, tandenpoetsen. Voeten vegen, hinkelen, blikjes gooien, eierlopen. Touwtjespringen van mijzelf, rode auto's tellen, liedjes zingen en altijd stond de koffie klaar en telkens weer was het oudjaar. Kreeg een step, een fiets, een boek, de mazelen en rodehond, een pet, sandalen en een ribfluwelen broek. Wollen mutsen, wanten, doorlopers en overschoenen, een mondharmonica in C, een kamertje op zolder. En steeds weer was er speculaas en telkens Sinterklaas. Om mijn grenzen te verkennen ging ik achter Berend Botje aan. 'Papa, weet u waar mijn voetbalschoenen staan?' En altijd was Kortjakje ziek, midden in de week maar zondags niet. En steeds was er Stille nacht, alles slaapt en sluimert zacht en je moeder riep je naam.

Als ik boos ben of bang mag ik graag op markten en warenhuizen niets kopend rondslokken. Kwam laatst bij de C&A op de roltrap Joepie tegen, een straatvriendje van vroeger. 'Wat doe jij in de C&A?' vroeg ik hem. 'Hetzelfde als jij,' antwoordde hij. 'Je mist je moeder.'

Utrecht, Vogelenbuurt, Kievitdwarsstraat 52.
Het huis uit mijn kinderjaren, in de nog voor de Twee-

de Wereldoorlog gebouwde Utrechtse wijk M, de Vogelenbuurt. In onze straat woonden ooit veel Duitse Joden die in de jaren dertig hun heil zochten in het Utrechtse. Het huis had een voordeur met drie ruitjes. Daaronder handgeschilderd 'Van Veen'. Een koperen opdraaibel en een brievenbus. Bel en brievenbus glommen altijd als ik weet niet wat, omdat ze elke week door mijn moeder met weerbestendig Erdal-extract ('minder poetsen, langer glans') gepoetst werden.

Ik kwam er lang niet. En toen ik terug was om nog een keer te kijken en te lopen waar ik liep, dacht ik: had er niet veel meer veranderd moeten zijn? Zou ik nog weten van wie iemands gezicht is, van wie welk huis, welk spionnetje, welke winkel?

Achter diezelfde huisnummers wonen nu andere kinderen met ander snot in hun neuzen, andere spoken in hun hoofd en sokken op halfzeven. Daar slurpen andere vaders en moeders groentesoep, er wachten andere kunstgebitten in glazen op andere nachtkastjes op andere kraakheldere moeders met wissewasjes en dikke billen in grote onderbroeken. Babyroze bustehouders die naar boenwas ruiken. Daar zitten andere besjes met schuddende hoofden en trillende handen tussen planten en gordijnen in hun geheugen

opgesloten, andere praatzieke zuurpruimen die turen in spionnetjes. Er dromen andere meisjes van andere Tarzans, er spelen daar andere jongens met zichzelf voor andere Brigitte Bardots. Er wonen andere buurmannen en buurvrouwen met andere vuile was, daar maken andere kletsende tantes van andere muggen olifanten, in die straat is geen later meer, geen later als ik groot ben meer.

Van die tijd dat ik mijn moeder kreeg, weet ik maar weinig. De geur van die zoete moedermelk misschien, waaraan ik werd herinnerd toen onze dochter werd geboren, het prikken van de wangen van mijn vader, zijn gehoest op de gang, een piepklein poppetje van rubber in mijn hand, het doekje waarop ik sabbelde, het fletse behang waarin ik van alles zag, kabouters, draken, kamelen, heksen, mooie meisjes. Beelden heb ik van de eerste dag op de montessorikleuterschool van juffrouw Boissevain, de handige houten blokken waarvan je een kar kon maken, het leren veters strikken, knopen knopen, draden vlechten, tekeningen maken, de rij wc'tjes op de gang met klapdeurtjes en de geur van kleuterplas, wat kinderen, Marijke, met wie ik later trouwen zou, de sierlijke haken voor je muts, je das en jas, het onweer boven de daken, mijn moeder aan het aanrecht die liedjes zong,

mijn vader met zijn pijp die hout sneed aan de tafel, puzzelstukjes van gedachten die met het groeien van de jaren vaker opduiken.

Dag licht door het raam, dag slierten van droemen, dag tiktakklok, dag vrouwengezicht. Dag kussen, dag laken, dag donzen deken, dag kopje thee. Dag bril van de wc, dag morgenplas, dag scheurkalender, ochtendjas, dag kier in de deur, dag spinnenweb, dag vliegenpoep, verdroogde salamander, dag tandpasta, dag water uit de muur, dag handdoek, dag sokken, korte broeken. Dag knalrood overhemd, dag do re mi fa, dag papa, mama.

We zitten aan tafel, pa, ma en ik. De tafel ligt bezaaid met puzzelstukjes. Ik kijk naar het deksel van de doos, daar staat op hoe de puzzel moet worden. Sneeuwwitje en de zeven dwergen. Vrolijk in de weer. Op de achtergrond hakt een houthakker een boom om. In de schaduw van de bomen staat een zeer gemeen kijkende vrouw naar Sneeuwwitje te gluren. Er wordt gebeld, mama staat op en loopt naar de voordeur. Ik achter haar aan. Wie belt er nou op zondag?

Er staat een meisje voor de deur met trillende benen en een gezicht zo bleek als stopverf. ‘Tante Hoeffie,’ zei ze tegen mijn moeder. Mijn moeders achternaam was Verhoef. ‘Tante Hoeffie, ik bloei, er

komen kersen uit mijn buik.’ ‘Kersen? Ach God kind, kom binnen, is je stiefmoeder niet thuis?’ ‘Nee, ze is naar een groenteboer in Vleuten.’

Mama sloeg een arm om haar heen en nam het buurmeisje mee naar de keuken. Ik mocht niet mee naar binnen. ‘Herman, dit is voor meisjes onder elkaar.’ Niets begrijpend stond ik op de gang. Op het moment dat ik wilde weglopen, ging de deur weer open. ‘Jochie, wil je even bij oma vragen of ze nog vrouwenmantel heeft? Maar vraag eerst aan je vader of hij de teil uit het schuurtje wil halen.’ Ik rende daarna de straat over, de deur stond zoals altijd op een kiertje. ‘Is het voor je zusje? Is ze manbaar?’ vroeg oma me. ‘Gefeliciteerd.’ Ik begreep het niet.

Oma leek op een heksje. Ze had net zo’n knotje. Ze was een schippersdochter, wist het meeste van de wereld over waterkanten. Bijvoorbeeld, zo vertelde ze me ooit, koeien houden niet van boterbloemen. Hun geur zorgt ervoor dat ze niet de sloot insjoken. Waarom dan toch prikkeldraad? Oma nam me mee naar de tuin, even kijken, daar tussen de schuur en het kippenhok stonden tussen de brandnetels wat geelgroene plantjes. ‘Vrouwenmantel, dauw- of mariakruid, hemelwater,’ mompelde oma, ‘dat is een oud alchemistenkruidje dat helpt bij witte vloed of men-

struatie.' Nu weet ik, dankzij de academie van straatwetenschappen, dat kersen daar niet van houden.

Neeltje Jacoba, zo noemde mijn moeder het maandverband soms. Als ze een grappige bui had, deed ze zo'n maandverband om haar hoofd, frummelde haar oren door de knoopsgaten en imiteerde dan een Katwijkse kottervisser die met een koptelefoon op in een microfoon riep: 'Hallo, hallo Scheveningen. Dit is de Neeltje Jacoba. Wij zijn zeven zeemijlen uit de kust, kunnen opa op de pier zien staan vissen. Volgens mij heeft hij beet.'

Een halfuur later liep het buurmeisje wat bedremmeld weg. 'Dank u wel, Tante Hoeffie.' 'Die schat was voor het eerst ongesteld. Had geen idee. Dacht dat ze lek was, leegliep, doodging, kersen in haar buik had,' vertelde pa. 'Je moeder heeft haar gewassen, verschoond en verteld wat dat is, ongesteld zijn. Dat is iets om te vieren, dan eet je beschuit met muisjes.' 'Nee, Jan, dat doe je als er een kind wordt geboren. Iets om gelukkig van te worden. Wat leren die mensen hun kinderen? Zij kan nauwelijks lezen en schrijven, hij werkt dag en nacht en als hij niet werkt zit hij in de kroeg of bij DOS [Door Oefening Sterk]. Ze hebben zichzelf niet gemaakt.'

Mazzel dat we naast ze woonden. 'Herre, onge-

steld betekent dat je kinderen kunt krijgen. Dat je er als meisje klaar voor bent.' Mijn moeder was al lang klaar. Ze kreeg drie kinderen die de bevalling overleefden. Na mijn jongste zusje hebben ze nog een paar keer geprobeerd een jongen te maken. Maar dat lukte niet. 'Je vader had geen stopverf genoeg,' zei ze ooit.

Elke ochtend als ik wakker werd, stond mijn piemel vrolijk overeind, als een vingerwijzing, om me te herinneren aan wat mij allemaal te doen stond. Uit de lucht kwam dan steevast de natte koude washand van mijn moeder die een en ander met een klodder zeep weer in perspectief waste.

'Van harte gefeliciteerd met uw verjaardag.' 'Wat zegt u?' 'Nee mevrouw Levi, dat zijn geen Duitse soldaten, dat is een goederentrein, die over de spoorbrug rijdt.'

Kent u dat, zo'n golf die in je opwelt? Dat gevoel van niet missen kunnen, dat ons vader, moeder, zusjes, opa's en oma's niet missen kunnen. Hoelang geleden ook, ik heb dat bij verjaardagen en Kerstmissen, zie daar reusachtig tegenop.

Als kind was ik soms ontsteld en zelfs bang, als ik besepte dat ik op een dag in een groot mens zou veranderen. En hierbij denk ik er vooral aan hoe ik mij

voelde na het vinden van dat fotoboek, dat verdomde boek, verstopt achter de boeken over de Tweede Wereldoorlog waardoor ik begreep dat mensen, grote mensen, vaders en moeders, ook daartoe in staat zijn. Het elkaar de kop inslaan, iemand in zijn rug schieten. Bommen op steden gooien, mensen vergassen. Dus dat wilde ik niet worden, groot. Hoe kunnen goede, grote mensen in hemelsnaam zulke slechte dingen doen? Laat mij maar klein blijven.

Zal ik je laten zien waar het was? Kom, kijk hier, tussen de bramen, achter die rabarberbladen ligt nog een stukje rails. En daar een biels, een blinde muur en achter die klimop een bord waarop GEVONDEN VOORWERPEN staat. Als je luistert hoor je in het gefluister van de bomen 'vaarwel tot ziens, ik schrijf je', een snik en een zakdoek vallen. Het openklikken van een koffer. 'Dag, ik moet nu gaan, tot ziens, ik mis je nu al.' Niemand stapt hier nog in, niemand uit. Geen vader, moeder, kind, bejaarde. Handelsreiziger, soldaat. Hier wacht geen hond meer op zijn baas. Als je goed ruikt, dan ruik je tussen de varens nog pijptabak en vleugjes eau de cologne, de geur van natte regenjassen, klompen, het leer van schoenen, laarzen, het bange zweet van opgepakt. Hier komt en gaat geen mens meer. Elke dag weer.